

Uniwersytet Opolski. Wydział Nauk Społecznych

MARIUSZ GARBIEC

ORCID: 0000 0003 3607 1073; mgarbiec@uni.opole.pl

*Podjęcie pracy zawodowej – dylematy i ograniczenia
w percepcji studentów pedagogiki specjalnej*

Professional Employment – Dilemmas and Limitations in the Perception
of Special Education Students

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Garbiec, M. (2021). Podjęcie pracy zawodowej – dylematy i ograniczenia w percepcji studentów pedagogiki specjalnej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 34(1), 67–78. DOI: 10.17951/j.2021.34.1.67-78.

ABSTRAKT

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie dylematów i ograniczeń, jakie towarzyszą studentom pedagogiki specjalnej, a związane są z podjęciem pracy zawodowej w przyszłości. Istotne było uzyskanie odpowiedzi na pytania dotyczące: czynników determinujących pracę pedagoga specjalnego; oceny własnej przygotowania teoretycznego i praktycznego do podjęcia pracy; znaczenia odbytych praktyk pedagogicznych; rodzajów trudności, jakie może napotkać nauczyciel pracujący z uczniami z niepełnosprawnością; czynników determinujących wybór miejsca pracy. Badaniami empirycznymi, które przeprowadzono za pomocą wywiadu skategoryzowanego, objęto grupę 43 studentów, w tym 40 (93%) kobiet oraz 3 (7%) mężczyzn. Byli to studenci I oraz II roku studiów niestacjonarnych drugiego stopnia z dwóch uczelni: Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie oraz Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Uzyskane wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że do czynników determinujących pracę pedagoga specjalnego respondenci zaliczyli przede wszystkim: posiadanie wiedzy merytorycznej na wysokim poziomie; indywidualne podejście do każdego ucznia oraz rozpoznanie jego potrzeb i możliwości; chęć niesienia pomocy innym/wychowankom; posiadanie kompetencji dydaktycznych; nabytą praktykę i doświadczenie. Dokonując oceny poziomu swojego przygotowania teoretycznego i praktycznego, uzyskanego w toku dotychczasowej edukacji, ponad połowa badanych określiła je jako bardzo dobre i dobre, pozostali odczuwają braki w tym zakresie. Respondenci przywiązywali dużą wagę do zrealizowanych praktyk pedagogicznych, ponieważ: utwierdziły ich one w tym, że dokonali właściwego wyboru, podejmując kształcenie na wybranym kierunku; dały im nadzieję na powodzenie w przyszłej pracy i osiągnięcie dobrych wyników. Do najczęściej wymienianych przez badanych rodzajów trudności należy zaliczyć: podejmowanie współpracy z rodzicami lub jej całkowity brak; radzenie sobie z agresją przejawianą przez dzieci; utrudniona lub wręcz znikoma możliwość nawiązania kontaktu z podopiecznymi z głębszymi niepełnosprawnościami; silne obciąż-

zenie psychiczne; posiadanie dużych zasobów cierpliwości i zaangażowania w wykonywaną pracę; częste wyczerpanie fizyczne. Natomiast za najistotniejsze czynniki determinujące wybór miejsca pracy respondenci uznali: wysokość zarobków; dobrą, przyjazną atmosferę w miejscu pracy; odległość od miejsca zamieszkania; doświadczoną, chętną do udzielania pomocy kadrę pedagogiczną; możliwość dalszego kształcenia i ciągłego rozwoju; dogodny dojazd do miejsca pracy.

Słowa kluczowe: pedagogika specjalna; student; praca zawodowa

WPROWADZENIE

Wykonywanie obecnie zawodu nauczyciela jest bardzo trudne, wiąże się bowiem zarówno z ciągle rosnącymi wymaganiami, jak i z wysokim poziomem stresu. Należy zatem przyjąć supozycję Bogusława Śliwerskiego, że współcześnie kształcenie pedagogów powinno uwzględniać złożoność i zmienność sytuacji oraz warunków, w jakich będą wykonywać swoją pracę, którą można określić mianem służby społecznej. Pedagoga cechuje „praktyczność”, a także konieczność posiadania wiedzy teoretycznej. W procesie kształcenia ważne jest umiejętne wyposażenie go w jak najszerszą, interdyscyplinarną wiedzę z zakresu nauk humanistycznych oraz odniesienie jej do praktycznych wymiarów zadań o charakterze społeczno-zawodowym (Śliwerski, 2005, s. 47–49). Zawód nauczyciela wymaga posiadania nie tylko pewnych kwalifikacji formalnych, ale i zdolności interpersonalnych oraz adekwatnych cech osobowości. Właściwe przygotowanie merytoryczne jest warunkiem koniecznym, jednak to nie wystarczy, aby wpływ na rozwój młodych ludzi był efektywny. Dotyczy to w szczególności pedagogów specjalnych, pracujących z dziećmi z niepełnosprawnością, ponieważ charakter ich pracy jest determinowany wieloma sytuacjami stresogennymi, co często prowadzi do wypalenia zawodowego (Kokkinos, 2007, s. 229–243).

Wspomniana grupa nauczycieli poza obszerną wiedzą kierunkową powinna posiadać odpowiedni zakres wiadomości i umiejętności psychopedagogicznych, który jest bardzo istotny w pracy pedagoga specjalnego z osobami z niepełnosprawnością. Nie ulega wątpliwości, że specyfika tej pracy wiąże się z koniecznością „pełnienia roli pedagoga specjalnego”, gdyż poza właściwym przygotowaniem merytorycznym jest to też szczególny rodzaj powołania; właściwe zrozumienie czy odczytanie tego powołania stanowi sens życia i pracy każdego człowieka. Warto przytoczyć słowa przesłania Marii Grzegorzewskiej skierowane do nauczycieli podejmujących pracę z dziećmi niepełnosprawnymi:

Jeżeli ma się dawać, to trzeba mieć coś do dawania, ażeby dużo dać – trzeba dużo mieć. Wtedy jest tylko siła działania, siła budzenia wartości edukacyjnych innych i siła udzielania im pomocy w rozwoju. A dużo mieć można tylko wtedy, jeśli się chce istotnie te zasoby zdobyć w dziedzinie wiedzy i w dziedzinie różnych przeżyć. Ale żeby je zdobyć, trzeba rozumieć potrzebę tego i trzeba gorąco chcieć. (Grzegorzewska, 1996, s. 45)

Jak widać, mocny akcent autorka położyła na znaczenie właściwego przygotowania pedagoga specjalnego do wykonywania zawodu, a w szczególności na rozbudzenie jego wewnętrznej potrzeby prowadzenia poszukiwań mających na celu zdobywanie nowej wiedzy i doskonalenie warsztatu pracy.

Zdaniem Amadeusza Krause (2009, s. 21) dla realizacji procesu wychowywania dzieci i młodzieży potrzebne są przede wszystkim pewne miękkie umiejętności oraz inteligencja emocjonalna. Dotyczy to zwłaszcza nauczycieli dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Praca nauczyciela z dzieckiem niepełnosprawnym nie może być ograniczona tylko do samego procesu nauczania (rozumianego jako przekazywanie wiedzy), z pominięciem wychowania i wspierania ucznia, rozpoznawania jego problemów i budowania z nim właściwej relacji. Szeroko określana rola społeczna zdecydowanie wyróżnia zawód nauczyciela spośród innych profesji i poprzez to czyni go wyjątkowym ze względu zarówno na oczekiwania społeczne co do osób go wykonujących, jak i spodziewanych rezultatów podejmowanych przez nich działań. Zachodzące obecnie przeobrażenia społeczne i cywilizacyjne określają zmiany w wykonywaniu zawodu nauczyciela oraz w procesie profesjonalnego kształcenia przyszłych nauczycieli, w tym pedagogów specjalnych. Jak podkreśla Marzenna Zaorska:

Zawód pedagoga specjalnego należy do szczególnych i wyjątkowych. Poza przygotowaniem teoretycznym/merytorycznym o charakterze interdyscyplinarnym, wymaga licznych kompetencji praktycznych, predyspozycji wewnętrznych – osobowych (w tym charakterologicznych i empatycznych). Innymi słowy, obejmuje wielość elementów, które można pogrupować w trzech ogólnych obszarach: profesjonalizm, predyspozycje i kompetencje. Każdy z wymienionych obszarów może współdecydować i rzeczywiście współdecyduje o jakości pracy pedagoga specjalnego, efektywności podejmowanych przez niego działań i, co najistotniejsze, o jakości przyszłego życia wychowanków, także szczególnych z powodu posiadanych możliwości, obecnych ograniczeń i ich psychospołecznych konsekwencji. (Zaorska, 2012, s. 15)

Z kolei w ujęciu Marioli Wolan-Nowakowskiej

[w]ykonywanie zawodu pedagoga specjalnego wiąże się z koniecznością posiadania szerokich kompetencji profesjonalnych, interdyscyplinarnej wiedzy, a także specyficznych cech osobowości pozwalających na efektywną realizację zadań zawodowych oraz zachowanie zasobów psychicznych umożliwiających radzenie sobie z różnego rodzaju wyzwaniem oraz sytuacjami trudnymi, które wymagają szczególnej wrażliwości i rozumienia potrzeb innych ludzi. W pracy z osobami niepełnosprawnymi konieczne są empatia, indywidualne podejście, cierpliwość i profesjonalizm. Pedagog specjalny należy bowiem do grupy zawodów związanych z działaniem na rzecz innych osób, które wymagają bliskiego kontaktu interpersonalnego. (Wolan-Nowakowska, 2016, s. 153–154)

W tym kontekście nadrzędnym celem kształcenia na poziomie uniwersyteckim powinno być wyposażenie studentów w wiedzę, umiejętności i kompetencje adekwatne do określonego kierunku studiów oraz przygotowanie do podjęcia dialogu z osobą niepełnosprawną i ponoszenia odpowiedzialności za jego jakość. Dzięki

temu absolwenci będą mogli podjąć zatrudnienie adekwatne do indywidualnych zainteresowań i predyspozycji osobowościowych, realizować swoje powołanie i pasję oraz rozszerzać swoje kwalifikacje i kompetencje. Każdemu studentowi pedagogiki przed wkroczeniem na ścieżkę realizacji zawodowej towarzyszy wiele wątpliwości. Pojawiają się też pytania, w tym m.in.: Czy jestem dobrze przygotowany i podołam wyzwaniom? Gdzie chcę pracować? W jakiej placówce? W kontekście podjętych rozważań istotne jest bardzo syntetyczne ze względu na ograniczone ramy tekstu określenie i wskazanie, jakiego rodzaju dylematy i ograniczenia związane z podjęciem pracy zawodowej dostrzegają studenci pedagogiki specjalnej.

CHARAKTERYSTYKA BADAŃ

W celu ukazania istotnych kwestii badawczych, czyli dylematów i ograniczeń związanych z podjęciem pracy zawodowej, badaniami empirycznymi, które przeprowadzono za pomocą wywiadu skategoryzowanego, objęto grupę 43 studentów, w tym 40 (93,0%) kobiet oraz 3 (7,0%) mężczyzn. Byli to studenci I oraz II roku studiów niestacjonarnych drugiego stopnia, na specjalnościach: edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną (17 osób; 39,5%), terapia pedagogiczna i rewalidacja indywidualna (11; 25,6%), oligofrenopedagogika (9; 21,0%), wczesne wspomaganie rozwoju dziecka (6; 13,9%). Respondenci studiowali w Akademii Pedagogiki Specjalnej w Warszawie oraz na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Najbardziej liczną grupę stanowili studenci w wieku 23 lat (23; 53,5%), 24 lat (8; 18,6%), 22 lat (5; 11,6%) oraz 26 lat (3; 7,0%), natomiast w wieku 25, 40, 42 i 50 lat było po jednym badanym (2,3%). W środowisku miejskim zamieszkiwało 29 (67,4%) badanych, a 14 (32,6%) w środowisku wiejskim.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Wyniki badań sondażowych pozwoliły na określenie motywów, jakie skłoniły badanych do podjęcia decyzji o rozpoczęciu studiów na kierunku pedagogika specjalna. Wyczerpujących odpowiedzi udzieliło 39 (90,7%) respondentów, pozostałych 4 (9,3%) nie dokonało ich określenia. Do najistotniejszych czynników mających wpływ na taki wybór respondenci zaliczyli: poszerzenie wiedzy i kompetencji z zakresu opieki i pracy z osobami niepełnosprawnymi (6 wskazań); potrzebę rozszerzenia kwalifikacji zawodowych, wynikającą z podjęcia pracy z dziećmi i uczniami z niepełnosprawnością (5); podjęcie pracy i udzielanie pomocy osobom z różnymi niepełnosprawnościami (5); zainteresowanie tematyką niepełnosprawności, chęć poznania przyczyn, z jakich wynika niepełnosprawność oraz zagadnień z zakresu pedagogiki specjalnej (5); realizowanie swojej pasji, czyli podjęcie pracy z małymi dziećmi (4); rozwijanie zainteresowań i chęć podjęcia pracy w przedszkolu lub w szkole specjalnej/integracyjnej (3); kontakt z osobami niepełnosprawnymi

na co dzień, w najbliższej rodzinie (niepełnosprawność intelektualna, spektrum autyzmu) (3); realizację potrzeby pomagania innym (3); wspieranie w rozwoju uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (2); uzupełnienie kwalifikacji nabytych na studiach licencjackich (2); udział w działaniach wolontariackich (2). Pojedyncze wskazania dotyczyły takich czynników, jak: wewnętrzna potrzeba udzielania pomocy osobom z niepełnosprawnością oraz wspieranie ich rodzin; posiadane predyspozycje osobowościowe; stwierdzenie, że pedagogika specjalna to powołanie; spotkanie ze studentami pedagogiki specjalnej i uzyskane od nich informacje. Należy stwierdzić, że badanych cechowała wysoka samoświadomość w zakresie dotyczącym tego, jakiego rodzaju studia leżą w obszarze ich indywidualnych zainteresowań. Byli głęboko przekonani, że podjęli wybór właściwy, determinujący ich dalszy rozwój osobisty, zawodowy oraz drogę życiową, jaką chcą w przyszłości podążać. Istotne jest także podkreślenie, że w wielu przypadkach dokonany wybór był spowodowany uwarunkowaniami zawodowymi, ponieważ zaistniała potrzeba rozszerzenia kwalifikacji wynikająca z podjęcia pracy z dziećmi i uczniami z niepełnosprawnością.

Kolejnym zagadnieniem było ustalenie, jakiego rodzaju czynniki w opinii respondentów determinują pracę pedagoga specjalnego. Rodzaj tych czynników został określony przez 36 (83,7%) badanych, natomiast pozostałych 7 (16,3%) nie udzieliło odpowiedzi w tym zakresie. Do czynników determinujących pracę pedagoga specjalnego respondenci zaliczyli m.in.: posiadanie wiedzy merytorycznej na wysokim poziomie (6 wskazań); indywidualne podejście do każdego ucznia i rozpoznanie jego potrzeb i możliwości (5); chęć niesienia pomocy innym/wychowankom (5); posiadane kompetencje dydaktyczne (2); nabytą praktykę i doświadczenie (2). Pojedyncze wskazania dotyczyły takich czynników, jak: zamiłowanie do tego zawodu; poczucie pełnienia misji; chęć niesienia pomocy dzieciom; zrozumienie potrzeb dzieci i dążenie do jak najlepszego przekazania im wiedzy, wartości i norm; serce do pracy; posiadanie odpowiednich kompetencji; przygotowanie osób z niepełnosprawnością do jak najbardziej samodzielnego życia i funkcjonowania w społeczeństwie; posiadana wiedza na temat rodzajów niepełnosprawności; posiadana wiedza dotycząca funkcjonowania swoich wychowanków; poczucie, jak dużą odpowiedzialność ponosi pedagog specjalny za osoby, które spotyka na swojej drodze zawodowej; spokój wewnętrzny; umiejętność szybkiej analizy problemu i prawidłowa reakcja w danej sytuacji; szczęście, jakie daje ta praca; ważne jest także poczucie odpowiedzialności, wtedy jesteśmy w stanie dać z siebie wszystko; warsztat pracy pedagoga specjalnego; stosunek pedagoga specjalnego do osób niepełnosprawnych; otwartość na problemy innego człowieka; umiejętność zaangażowania rodziców w proces edukacji i rehabilitacji; przejawiany szacunek do innych ludzi; umiejętność prowadzenia rozmowy z innymi ludźmi. Konkludując, respondenci wysoko cenią sobie właściwe przygotowanie merytoryczne. Wśród pozostałych czynników determinujących pracę pedagoga ich zdaniem najważniej-

sze są praktyka i nabyte doświadczenia, ponieważ determinują one planowanie i realizację procesu dydaktyczno-wychowawczego. Ponadto respondenci podkreślili znaczenie właściwej motywacji w podejmowanych działaniach.

Kolejna kwestia badawcza dotyczyła znaczenia odbytych przez respondentów praktyk pedagogicznych, co wpłynęło na ich stosunek do zawodu pedagoga specjalnego. Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że 31 (72,1%) badanych wykazało się dużą refleksyjnością na podstawie zdobytych doświadczeń, 10 (23,2%) nie udzieliło odpowiedzi, a dla pozostałych 2 (4,7%) doświadczenia te nie były aż tak znaczące. Respondenci wskazali, że odbycie praktyk pozwoliło im m.in. na: utwierdzenie się w przekonaniu, że dokonali dobrego wyboru (kierunku studiów) oraz że chcą pracować z osobami niepełnosprawnymi (6 wyborów); zwiększenie świadomości w zakresie tego, jak będzie wyglądała praca w tym zawodzie (2); poznanie dobrych nauczycieli, którzy są wspaniałymi ludźmi (2); wypracowanie umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach, najczęściej z agresywnymi zachowaniami przejawianymi przez dzieci (2); uświadomienie sobie potrzeby okazywania większej empatii osobom niepełnosprawnym, zarazem posiadana wiedza pozwoliła im na pełne uczestnictwo w zajęciach (2); stwierdzenie, że jest to praca, która wymaga dużego poświęcenia (2). Pojedyncze odpowiedzi dotyczyły takich aspektów, jak: uświadomienie sobie, jak ciężki jest to zawód, wymagający poświęcenia, ale dający bardzo dużo satysfakcji i poczucie spełnienia; zrozumienie, że pedagog specjalny musi być elastyczny, przygotowany na różne sytuacje, które mogą pojawić się w trakcie zajęć, ale i w każdej chwili; utwierdzenie w przekonaniu, że praca ta może też cieszyć, że widać efekty i warto podejmować działania; pogłębienie doświadczenia w pracy z osobami niepełnosprawnymi; poszerzenie wiedzy; stwierdzenie, że jest to ciężka praca fizyczna i duże obciążenie psychiczne oraz że pedagodzy specjalni powinni być szanowani za swój codzienny trud. Należy podkreślić, że respondenci doceniają zrealizowane praktyki pedagogiczne, utwierdziły ich one bowiem w przekonaniu, że dokonali właściwego wyboru, podejmując decyzję o kształceniu się na tym kierunku. Ponadto dały im one nadzieję na powodzenie w przyszłej pracy i osiąganie dobrych wyników oraz pozwoliły na stwierdzenie, że jest to praca idealna dla nich i będą dumni z wykonywania tego zawodu w przyszłości.

Kolejne zagadnienie badawcze dotyczyło określenia przez respondentów rodzaju trudności, z jakimi musi borykać się na co dzień w swojej pracy pedagog specjalny. Trudności te zostały określone przez 33 (76,7%) badanych, pozostałych 10 (23,3%) nie wskazało na ich rodzaj. Najczęściej wymieniano takie rodzaje trudności, jak: podejmowanie współpracy z rodzicami lub jej całkowity brak (8 wyborów); radzenie sobie z agresją przejawianą przez dzieci (6); utrudniona lub wręcz znikoma możliwość nawiązania kontaktu z podopiecznymi z głębszymi niepełnosprawnościami (4); silne obciążenie psychiczne (3); posiadanie dużych zasobów cierpliwości i zaangażowania w wykonywaną pracę (3); częste wyczerpanie

fizyczne (3); utrudniona praca z osobami ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, ze spektrum autyzmu, z zaburzoną koncentracją uwagi (2); dostosowanie realizowanego materiału do potrzeb poszczególnych uczniów (2); potrzeba posiadania wszechstronnej wiedzy z różnych dziedzin i ciągłego dokształcania się (2); konieczność tworzenia dokładnego i przemyślanego scenariusza zajęć (2). Pojedyncze odpowiedzi respondentów dotyczyły takich rodzajów trudności, jak: konieczność zajęcia się wieloma dziećmi równocześnie; brak wystarczającej ilości czasu, aby skupić się na konkretnym dziecku dłużej; trudne warunki pracy – organizacja przestrzeni; umiejętności właściwego dobierania odpowiednich wzmocnień pozytywnych, gdy dziecko nie wykazuje chęci do pracy; brak szybkich i widocznych efektów; ponoszenie dużej odpowiedzialności; przywiązanie emocjonalne, które jest obciążające; zmienne i zaskakujące zachowania podopiecznych; niechęć ze strony podopiecznych do swoich opiekunów; odczucia, że inni uważają pedagogów specjalnych za gorszych nauczycieli; pragnienia rodziców, aby dziecko wyzdrowiało, choć jest to niemożliwe. Należy stwierdzić, że badani mają wysoką świadomość występujących trudności. Określając poszczególne aspekty, dostrzegali, jak bardzo istotna jest współpraca z rodziną dziecka – trudno bez niej osiągnąć zadowalające wyniki zarówno w procesie edukacji, jak i w prowadzonej rehabilitacji. Ponadto zdają sobie sprawę z tego, że praca w tym zawodzie wiąże się z dużym obciążeniem psychicznym i fizycznym, z którym trzeba umieć sobie poradzić, aby nie wpływała na ich życie prywatne.

Istotną kwestią badawczą było również ustalenie tego, jak respondenci oceniają poziom swojego przygotowania teoretycznego i praktycznego uzyskanego w toku dotychczasowej edukacji i czy jest ono wystarczające do podjęcia pracy zawodowej. Wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że swoje przygotowanie na poziomie bardzo dobrym oceniło 19 (44,2%) badanych, na poziomie dobrym – 13 (30,2%), a pozostałych 11 (25,6%) określiło to przygotowanie jako niewystarczające. Respondenci, którzy nie ocenili swojego przygotowania na poziomie wystarczającym, uzasadnili to w sposób następujący: zbyt mało godzin realizowanych w ramach praktyk ciągłych i śródrocznych (3 wskazania); w czasie studiów przekazano nam dużo teorii, jednak nie było zbyt wielu możliwości, aby wykorzystać ją w praktyce (2). Pojedyncze wybory dotyczyły takich aspektów, jak: studia to tylko niewielki procent wiedzy, jaką należy posiadać, na pewno pozwalają zrozumieć pewne aspekty funkcjonowania rozwoju dzieci, ale nadal potrzebne są szkolenia, kursy i dalsza edukacja. Istotne są tu następujące stwierdzenia: studenci sami muszą chcieć dążyć do zdobywania wiedzy i doświadczeń, a więc znaczącą rolę odgrywa tu motywacja; uczestnictwo w praktykach pedagogicznych pozwala na zdobywanie doświadczeń, ale dopiero podjęcie pracy zawodowej pozwala je nabyć w szerokim zakresie, a codzienna praca w pełni weryfikuje posiadaną wiedzę i umiejętności.

Kolejnym zagadnieniem badawczym było ustalenie, jakiego rodzaju czynniki są istotne dla badanych podczas dokonywania wyboru miejsca pracy zawodowej.

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że 39 (90,7%) respondentów miało już określone preferencje w tym zakresie, natomiast pozostałych 4 (9,3%) jeszcze się nad tą kwestią nie zastanawiało. Do najistotniejszych czynników determinujących ten wybór badani zaliczyli: wysokość zarobków (13 wskazań); dobrą, przyjazną atmosferę w miejscu pracy (12); odległość od miejsca zamieszkania (9); doświadczoną, chętną do udzielania pomocy kadrę pedagogiczną (7); możliwość dalszego kształcenia i ciągłego rozwoju (6); dogodny dojazd do miejsca pracy (5). Następnie respondenci wskazali: musi to być szkoła/placówka publiczna oraz praca z dziećmi (po 4 wybory); rodzaj niepełnosprawności dzieci/osób, z którymi będą pracować (3); wysokość pensum; renomę placówki (2); wyposażenie placówki (2); zatrudnienie w miejscu zamieszkania (2). Pojedyncze wybory dotyczyły takich czynników, jak: poziom troski o podopiecznych w danej placówce; podjęcie pracy tylko z osobami z głęboką niepełnosprawnością; podjęcie pracy z osobami z małym stopniem niepełnosprawności; brak chęci podjęcia pracy w placówce integracyjnej; spełnienie wymagań określonych przez dyrekcję danej placówki; podjęcie pracy tam, gdzie będzie wolny etat; podjęcie pracy wszędzie tam, gdzie będzie taka możliwość. Konkludując, można stwierdzić, że badani są w pełni świadomi, iż podjęcie pracy zawodowej w danej placówce lub ośrodku wiąże się ze zróżnicowaniem dotyczącym wysokości zarobków, dlatego będą poszukiwać takiego miejsca zatrudnienia, które w dużym stopniu zaspokoi ich oczekiwania finansowe. Stosunkowo dużo respondentów zadeklarowało, że rozważają podjęcie pracy w miejscu zamieszkania lub w jego pobliżu, co oznacza brak uwzględniania możliwości migracji, wynikający prawdopodobnie z bliskich związków z rodziną lub daną społecznością. Ponadto podkreślano znaczenie dobrych relacji w pracy, profesjonalizmu kadry już zatrudnionej w danej placówce oraz rodzaju niepełnosprawności osób, z którymi będą pracować.

Przedmiotem zainteresowania w prowadzonych badaniach było także ustalenie, w jakiej placówce respondenci chcieliby podjąć pracę zawodową po ukończeniu studiów. Udzielając odpowiedzi na to pytanie, szkołę specjalną wskazało 10 (23,3%) respondentów, przedszkole specjalne – 5 (11,6%), szkołę podstawową integracyjną – 4 (9,3%), przedszkole integracyjne, przedszkole ogólnodostępne oraz wszelkiego typu placówki specjalne lub integracyjne – po 3 (20,9%), szkołę podstawową ogólnodostępną – 2 (4,7%), a poradnię psychologiczno-pedagogiczną – 1 (2,3%). Tylko 1 (2,3%) badany nie udzielił odpowiedzi na to pytanie. Pozostałych 11 (25,6%) respondentów udzieliło więcej niż jednej odpowiedzi, które dotyczyły: szkoły specjalnej (5 wskazań); szkoły ogólnodostępnej (4); szkoły integracyjnej i poradni psychologiczno-pedagogicznej (po 3 wskazania); przedszkola specjalnego i przedszkola ogólnodostępnego (po 2); przedszkola integracyjnego, warsztatu terapii zajęciowej, centrum rehabilitacji dla osób z autyzmem i fundacji (po 1). Co ciekawe, że znaczna grupa respondentów określiła swoje preferencje w zakresie realizacji pracy zawodowej, co świadczy o ukierunkowaniu własnych zaintere-

sowań oraz realnej ocenie posiadanych kompetencji i predyspozycji. Pozostali respondenci doświadczają uczucia niepewności, a być może również zagubienia, ponieważ możliwości podjęcia pracy jest stosunkowo dużo, aczkolwiek wiąże się to z podjęciem swoistego wyzwania – zmierzenia się ze specyfiką funkcjonowania danej placówki i pracą z określoną grupą osób, czego skutkiem są towarzyszące im dylematy.

Istotnym zagadnieniem było też ustalenie, jakie pozytywne strony wykonywania zawodu pedagoga specjalnego dostrzegają badani. Wskazało je 39 (90,7%) respondentów, a pozostałych 4 (9,3%) nie udzieliło odpowiedzi. Wskazania były bardzo zróżnicowane. Dotyczyły one: niesienia pomocy dzieciom i dorosłym, których doświadczył los (11 wskazań); spełniania się w pracy, przebywania z dziećmi, osiągania satysfakcji (4); satysfakcji z osiągniętych rezultatów i poczucia niesienia pomocy innym (3); możliwości pomocy innym i czerpania z tego radości (3); nieustającej samorealizacji, doskonalenia i niesienia dobra (3); jest to praca, która uczy cierpliwości i pokory, doceniania swojego życia (2); kształtowania własnego charakteru, zapewnienia kompleksowego wychowania i edukacji osobom z niepełnosprawnością (2); udzielania pomocy dzieciom i rodzicom (2); zobaczenia uśmiechu dzieci, gdy coś im się uda, radości nawet z najmniejszych postępów, jakie osiągają (2); braku monotoności, rutyny, wdzięcznego uśmiechu dzieci, każdy dzień w pracy jest inny (2). Pojedyncze wybory odnosiły się do takich pozytywnych aspektów, jak: czerpanie dużej satysfakcji z racji wykonywania tak szlachetnego zawodu; doświadczanie wdzięczności i zaufania ze strony uczniów i ich opiekunów prawnych; prowadzenie małego dziecka lub ucznia przez poszczególne etapy edukacji, a w szczególności wychowanie takiej osoby, żeby była dobrym człowiekiem; ciągły kontakt z małym i niewinnym dzieckiem, którego może jeszcze świat mocno nie dotknął i nie zniszczył jego idealnie prostego podejścia do życia; przyczynianie się do wspierania osób, które mają gorszy start w życiu; możliwość indywidualnego podejścia do dziecka; poczucie akceptacji ze strony podopiecznych; dostrzeganie, że dużo ludzi podziwia zawód pedagoga specjalnego, docenia, wypytuje o szczegóły tej pracy. Jak widać, respondenci zdają sobie sprawę z wielu pozytywnych stron zawodu pedagoga specjalnego. Mając świadomość tego, jak bardzo jest to trudna, odpowiedzialna i wyczerpująca praca, dostrzegają możliwość otrzymywania swoistej rekompensaty, jaką jest nie tylko spełnianie się w tej pracy i osiąganie satysfakcji, czerpanie radości z tego, co robi się na co dzień, lecz także wdzięczność rodziców oraz uśmiech dzieci i podopiecznych.

Kolejną kwestią badawczą było ustalenie negatywnych stron wykonywania zawodu pedagoga specjalnego w opinii badanych. Zostały one wskazane przez 35 (81,4%) respondentów, tylko 4 (9,3%) ankietowanych ich nie dostrzega. Odpowiedzi nie udzieliło 4 (9,3%) badanych. Do najważniejszych negatywnych stron zaliczono: niskie zarobki, często nieadekwatne do podejmowanego wysiłku (9 wskazań); wypalenie zawodowe (7); niski prestiż, brak docenienia wysiłku i wkładu pracy przez

społeczeństwo i inne grupy zawodowe (4); duże obciążenie psychiczne wynikające z obserwacji ludzkiego cierpienia (4); brak zadowolenia z wykonywanej pracy, wiary we własne siły (3); ponoszenie porażek w swojej karierze zawodowej, towarzyszące temu załamanie (2); opóźnione efekty podejmowanych działań rewalidacyjnych (2); doświadczanie przemocy fizycznej i agresji werbalnej ze strony uczniów (2); trudny kontakt i relacje z rodzicami, brak zrozumienia z ich strony (2); praca ta jest ciężka, wymaga poświęceń i wielu godzin przygotowań w czasie wolnym (2); często zmieniające się przepisy i prowadzenie obszernej dokumentacji (2). Pojedyncze odpowiedzi dotyczyły następujących kwestii: ponoszenie dużej odpowiedzialności; poczucie, że inni uważają zawód pedagoga specjalnego za gorszy; wywieranie dużej presji przez rodziców i innych nauczycieli, że jeśli tylko ktoś chce, to „wyleczy” dziecko; brak wymiernych efektów w pracy, zwłaszcza z osobami z głębszym upośledzeniem umysłowym, co może wywoływać przygnębienie; ponoszenie bardzo dużej odpowiedzialności za drugiego człowieka; świadomość, że nie wszystko się udaje tak, jak chcemy, że czasem już będzie za późno, aby pomóc tym wszystkim, którzy tego potrzebują; konieczność posiadania dużej cierpliwości i wytrwałości, często występujące sytuacje i zdarzenia niezaplanowane i nieoczekiwane; niedostosowanie placówek do wymagań podopiecznych; brak współpracy pomiędzy różnymi specjalistami; za niskie dofinansowanie szkół i placówek. Konkludując, należy stwierdzić, że wśród wielu negatywnych stron wykonywania tego zawodu najczęściej podkreślano niskie zarobki, zupełnie nieadekwatne do wkładanego wysiłku, oraz stosunkowo często występujące w pracy pedagoga specjalnego wypalenie zawodowe. Trzeba zaznaczyć, że w percepcji respondentów negatywne aspekty są jakby wpisane w charakter tej pracy i specyfikę funkcjonowania osób z różnymi niepełnosprawnościami. Jak zauważyła jedna z badanych: „Cóż, z pewnością jest ich wiele, ale ja nie wyobrażam sobie, abym mogła robić coś innego”.

Z uwagi na ograniczone ramy artykułu w ramach omówienia uzyskanych wyników badań empirycznych uwzględniono jedynie najistotniejsze dylematy i ograniczenia, jakich doświadczają studenci pedagogiki specjalnej. Niniejsze opracowanie bez wątpienia może jednak stanowić przyczynek do podjęcia dalszych, bardziej pogłębionych poszukiwań badawczych i refleksji w omawianym obszarze, ponieważ przeprowadzona analiza materiałów źródłowych wskazuje, że tematyka ta jest podejmowana w stosunkowo ograniczonym zakresie.

ZAKOŃCZENIE

Zachodzące zmiany w zakresie dostrzegania i rozumienia zróżnicowanych potrzeb uczniów z niepełnosprawnością wymuszają stosowanie coraz bardziej złożonych rozwiązań. W związku z tym można zaobserwować zmieniające się podejście systemu oświaty do realizowanych modeli kształcenia – od segregacyjnego, przez integracyjny, do edukacji inkluzyjnej/włączającej. Współczesna szkoła

powinna być miejscem wyrównywania szans rozwojowych i edukacyjnych nie tylko dla uczniów i rodziców, lecz także dla nauczycieli – pedagogów specjalnych. Przypisując szczególną rolę nauczycielom, posiadającym przez nich kwalifikacjom, kompetencjom, cechom osobowości i nabytym doświadczeniom, które determinują powodzenie realizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego i rehabilitacyjnego uczniów z różnymi niepełnosprawnościami, należy też uwzględnić rodzaj towarzyszących im dylematów i ograniczeń związanych z podjęciem pracy zawodowej, ponieważ w znacznym stopniu determinują one jakość podejmowanych przez nich w przyszłości działań i ich rezultaty końcowe. W toku realizacji kształcenia studentów należy więc podejmować wszelkie działania mające na celu utwierdzenie ich w przekonaniu, że dysponują właściwym zakresem wiedzy oraz posiadają konieczne umiejętności i kompetencje. Ponadto trzeba rozwiewać wszelkie pojawiające się wątpliwości, budować poczucie odpowiedzialności i profesjonalizmu, a przede wszystkim kształtować ich tożsamość jako przyszłych pedagogów specjalnych.

BIBLIOGRAFIA

- Grzegorzewska, M. (1996). *Listy do młodego nauczyciela. Cykl I–III*. Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej.
- Kokkinos, C.M. (2007). Job stressors, personality and burnout in primary school teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 77(1), 229–243. DOI: <https://doi.org/10.1348/000709905X90344>
- Krause, A. (2009). Teoretyczne i empiryczne problemy pedagogiki specjalnej. Zarys obszarów badawczych. *Niepełnosprawność. Półrocznik Naukowy*, (1), 9–24.
- Śliwowski, B. (2005). Etyczne aspekty dys(a)kredytacji pedagogiki w szkołach wyższych. *Annales. Etyka w życiu gospodarczym*, 8(2), 47–60.
- Wolan-Nowakowska, M. (2016). Znaczenie kompetencji społecznych w pracy pedagoga specjalnego. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 35(3), 153–163.
DOI: <https://doi.org/10.17951/lrp.2016.35.3.153>
- Zaorska, M. (2012). Rola i miejsce pedagoga specjalnego w kreowaniu działalności edukacyjno-terapeutycznej. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Pedagogika*, 28(405), 13–23.
DOI: https://doi.org/10.12775/AUNC_PED.2012.001

ABSTRACT

The aim of this study is to present the dilemmas and limitations that accompany special education students and are associated with taking up a career in the future. It was vital to get answers to questions about: factors determining work of a special educator; assessment of own theoretical and practical preparation for taking up a job; importance of completed teaching practices; types of difficulties a teacher working with students with disabilities may face; and factors determining the choice of workplace. Empirical research, which was carried out using a categorized interview, covered a group of 43 students, including 40 (93%) women and 3 (7%) men. They were first- and second-year students of part-time second-cycle studies from two universities, namely the Academy of Special Education in Warsaw and the Pedagogical University in Kraków. The obtained results of the research allow to state that the factors determining the work of a special pedagogue include, above all: having a high level of substantive knowledge; individual approach to each student and

recognition of his or her needs and capabilities; willingness to help others/pupils; having didactic competences; acquired practice and experience. When assessing the level of their theoretical and practical preparation obtained in the course of education so far, more than half of the respondents described them as very good and good, while others feel deficiencies in this respect. The respondents attach great importance to the pedagogical practices they have implemented, because they: have confirmed that they have made the right choice when undertaking education in a particular field; gave hope for success in future work and achieving good results. The most frequently listed types of difficulties mentioned by the respondents were: starting cooperation with parents or its complete absence; coping with student aggression; difficult or even slight possibility of establishing contact with those with deeper disabilities; severe psychological burden; having large resources of patience and commitment to the performed work; frequent physical exhaustion. On the other hand, the most important factors determining the choice of workplace were: earnings; good, friendly atmosphere in the workplace; distance from home; experienced teaching staff willing to assist; possibility of further education and continuous development; easy access to the workplace.

Keywords: special education; student; professional employment